

Atasözleri ve Deyimlerimizde Beden Kelimeleri ve Kavram Alanları*

YRD. DOÇ. DR. NADİR İLHAN

Atasözleri ve deyimler bir milletin uzun yıllara dayalı tecrübelerinin sonucu olarak ortaya çıkardıkları ve dillerinin el verdiği ölçüde, dili kullananların ifade kabiliyetlerine bağlı olarak oluşturdukları, kalıplaşmış yargılı anlatımlar ile kalıplaşmış söz birlikleridir. Atasözlerinin biçim özelliklerini Ö. Asım Aksoy şöyle sıralamıştır: “1. Atasözleri kalıplaşmış (klişe durumuna gelmiş) sözlerdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine -aynı anlamda da olsa- başka sözcükler konulamayacağı gibi sözdiziminin biçimi de bozulamaz. 2. Atasözleri kısa ve özündür. 3. Atasözlerinin çoğu bir iki cümledir.” (Aksoy 1991: 15-16)

Genellikle birden fazla kelimenin bir araya gelmesi ve bunlardan bir veya birkaçının gerçek anlamları dışında kullanılmasıyla meydana gelen söz birlikleri olan deyimler de kalıplaşmış, kısa ve özlü anlatım araçlarıdır. Atasözleri gibi yargı bildirmezler, ancak bunların bir kısmı cümle şeklinde bulunabilirler. Anlatımı güçlendirmek ve daha etkili bir anlatım sağlamak için ortak kültürün ürünü olarak ortaya konulmuşlardır. Birkaç örnek: Göze girmek, dişe dokunur, burnu havada, başlı başına, kemik torbası, kulağı kesik, kış atmak, ayaklarına kara su inmek, ayakları yere basmamak, ciğeri yanmak, kan kusmak, gözleri açık gitmek, yüreğine inmek, dik başlı... gibi.

Bir dilin söz varlığı açısından, bir sözlükte madde başı olan kelimeler

* Bu yazı Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsünün “Türk Kültüründe Beden” konulu uluslararası sempozyumunda sunulan tebliğe dayalı olarak hazırlanmıştır.

şeklinde de açıklanabilecek *kavram* ile ilgili olarak “*Kavramlar insanın çevresindeki nesnelere, olay ve durumlara ait, kişisel gözlem ve deneyimlere dayanan tasarımların zihinde yer eden ve bir soyutlama’yla dile dönüşen yönüdür, göstergelerin gösterilen yanısıdır.*” (Aksan 1999: 41) diyen Doğan Aksan, kavramların insanlığının yetiştiği çevreye, birikimlerine ve ruhsal yapısına göre kişiden kişiye ayrımlar göstermekle birlikte aynı dili konuşan insanlar arasında ortak bir niteliğe sahip olduğunu da belirtmektedir.

Demek ki ortak dili kullanan insanlar, tarihî dönemlerden itibaren farklı coğrafyalarda yaşasalar da, ortak kavramlar çerçevesinde ortak duyuş tarzıyla düşüncelerini, fikirlerini, tecrübelerini aktarmaktadırlar. *Göz, köz, küz; burun moron, murun, borın; kulak, kulgak, kolak, gulag, gulak* vb. kelimelerde fonetik farklılıklar görülmesine karşılık, kavram ve kavram alanı ortaktır. Bu tür kelimelerle oluşturulan atasözleri ve deyimler de ortak kültürün ürünü olarak, kavram alanlarında aynılık - benzerlik gösterirler.

Millî duyuşların, sosyal yaşayışların ve toplumsal değerlerin bir sonucu olarak ortaya çıkarılan atasözleri ve deyimler toplumun duyuş, yaşayış tarzlarına uygun olarak milletlere özgüdür, millîdir. Türk toplumunun tarihten getirdiği gelenek, görenek ve inançlar, yani kültürünün sonucu olarak ortaya koyduğu atasözleri ve deyimleri de kendine özgüdür, millî değerlerimizi yansıtır, aynı zamanda kültür tarihiyle ilgili önemli ipuçları da verir.

Türkçenin köklü tarihi geçmişe bağlı, farklı coğrafyalarda yazı dilleri hâline dönüşmesinin bir sonucu olarak, ana dildeki temel kelimelerde ve bunların bir kısmını oluşturan organ adlarında bazı fonetik değişimler ile kelime hazinesinde bir kısım farklılaşmalar olmuştur. Ancak dilin mantığı ve dili kullanan milletin ortak kültürüne bağlı olarak beden kelimeleri -organ adları- Türk dilinin lehçelerinde benzer kullanımlarla, tarihî dönemlerden itibaren varlığını devam ettirmektedir.

Örneğin bugün kullanılan “Kurt komşusunu yemez.” atasözü XV. yüzyılda “Kurt konşısın incitmez”, XI. yüzyılda “Böri konşısın yimes.” (Aksoy 1991: 28) şeklinde kullanılmaktadır. Divanda geçen “Tag tagka kavuşmas, kişi kişiğe kavuşur” (Atalay 1999: 153) atasözü bugün Türk dünyasında yaygın olarak kullanılan “Dağ dağa kavuşmaz insan insana kavuşur” atasözüdür. “Gülme komşuna gelir başına” atasözünün Kazak Türkçesinde “Külme dosña, keler basıña” (Aksan 1996: 33) “Aç tavuk düşünde arpa görür” atasözü, Azeri Türkçesinde “Aç toyug yuhusunda darı görer.”, “Sütten ağzı yanan ayranı üfleyerek içer.”, Türkmen Türkçesinde “Sütde ağzı pişen sunı

üflep içer” (Çotuksöken 1992: 16) gibi farklı şekillerle kullanıldığı görülmektedir.

Yukarıdaki gibi küçük kullanım farklılıkları Kıbrıs Türk atasözleri ve deyimlerinde de görülmektedir. Örneğin “Kancık (dişi) köpek kuyruğunu sallamazsa erkek köpek peşinden gitmez” atasözü Kıbrıs’ta “Keçi kuyruğun sallamazsa teke atlamaz” (Gökçeoğlu 1997: 85); Türkiye’deki “Bir elin nesi var iki elin sesi var” atasözü Kıbrıs’ta “Bir elin şamatası duyulmaz”; “İki karpuz bir koltuğa sığmaz”, “Bir fes iki başa sığmaz” (Gökçeoğlu 1997: 61); Türkiye’deki “Diş eti karın doyurmaz” Kıbrıs’ta “Diş karıştırmakla karın doymaz” (Gökçeoğlu 1997: 66) vb.

Bir kısım farklılıklar olmakla birlikte Türkiye Türkçesinde kullandığımız pek çok atasözümüz Karaçay Malkar Türkçesinde de kullanılmaktadır. “İyilik eden iyilik bulur” sözü Karaçay Malkar Türkçesinde “İgilik etsen - igilik tabarsa” şeklinde, “Kendi gözündeki merteği görmez başkasının gözündeki çöpü mertek sanır” atasözü Karaçay Malkar Türkçesinde “Közünde teregi bolgan, Çöbü bolganga: “Sokur” dey edi.; “Ölmüş eşek kurttan korkmaz” atasözü “Ölgen eşek börüden korkmaz” (Ortabaeva 1990: 28-29) şeklinde kullanılmaktadır.

Ancak; gerek toplumlar arası ilişkiler, gerek insanoglunun içinde bulunduğu çevre ve yaradılışındaki ortak unsurlar dolayısıyla millî özellik taşıyanlar yanında benzer veya aynı atasözlerin, deyimlerin farklı milletlerde de görülmesi mümkündür.

İnsandan doğaya aktarımlar yoluyla ortaya çıkan bu tür kullanımlar kimi kez farklı dillerde yakınlıklar göstermektedir. Örneğin Türkçedeki “kendine gel-” deyimini Farsçada “be hod ameden”; İngilizcede “come to oneself”; Almancada “zu sich kommen” şekilleriyle görülmektedir. Türkçedeki “iki yüzlü” deyimini İngilizcede “two faced” şekliyle kullanılmaktadır. Bu durumu Doğan Aksan da aşağıdaki paragrafta baş sözcüğünün kavram alanındaki örneklerle açıklamıştır.

“Bilindiği gibi, Türkçede baş sözcüğü, temel anlamının yanında ‘arazide en yüksek nokta’ (dağ başı), ‘bir şeyin toparlakça ucu’ (çıbanın başı), ‘başlangıç’, ‘bir şeyin uçlarından biri’ (köprü başı), ‘tane’ (bir baş soğan), ‘bir şeyin yakını ya da çevresi’ (ocak başı, mangal başı), ‘bir topluluğu yöneten’ (ustabaşı)... gibi yan anlamlar da taşır. Başka dillere bakacak olursak örneğin Fr.da la tete d’un clou ‘çivinin başı’, Alm.da yine Nagelkopf ‘çivi başı’ dendiğini görürüz. Türkçede dağın başı, dağ başı dendiği gibi Far.da

da yine dağın başı tamlamasına vasılanmakta (ser-i ku:h) ... kullanılmaktadır.” (Aksan 1999: 64)

İnsanoğlunun hayat deneyimlerinin benzer olması, benzer coğrafyalarda yaşaması, benzer kavramlarla karşılaşması, atasözlerinde de bazen paralelliklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Türkçede yer alan bazı atasözlerinin diğer dünya dillerinde de benzerleri ve karşılıkları vardır. İngilizce, Almanca ve Fransızcadaki benzer karşılıklarından birkaçını Yusuf Çotuksöken'in eserinden örnekleyebiliriz: “Dikensiz gül olmaz - Iln'y a pas de rose san sepine (Fr.) - No rose without a thorn (İng.); Vakit nakittir - Time is money (İng.) - Die Zeit ist Geld (Al.) - Le temps c'est de l'argent (Fr.) (Çotuksöken 1992: 17-18); Türkçedeki “Gözden uzak olan gönülden de uzak olur” atasözü Almanca ve Fransızcada da görülmektedir. “loin des yeux, lo in du coeur” ... vb. gibi.

Dilin bünyesinde yer alan organ adları, her millî dilin kendine özgü, temel kelimeleridir. Doğan Aksan bir dilin temel söz varlığından bahsederken temel söz varlığı veya çekirdek sözcükler adını verdiği ögeler içerisinde insan organ adlarının varlığını şöyle dile getirmektedir: “*Bunun sınırı çizilirken de insanın odak olarak alınması doğru olur. İnsan organları başta olmak üzere onun en doğal gereksinimlerini karşılayan yemek, içmek, uyumak, gitmek, gelmek, almak, vermek ... gibi kavramlar, ona en yakın kişileri gösteren akrabalık adları, sayılar ve insanın maddi ve manevi kültürü içine giren çeşidi kavramlar sayılabilir.*” (Aksan 1996: 26)

Dilin temel kelimelerinden kabul edilen organ adları, temel anlamlarının yanında, dilde anlatılması güç pek çok soyut kavramın tabiatta bulunan nesnelere benzetilerek somutlaştırılmasında da kullanılmaktadır. İnsan bedeninde yer alan organ adları, atasözleri ve deyimlerde bazen gerçek anlamlarıyla çoğu zaman da yan anlamlarıyla kullanılmaktadır.

İnsan bedenindeki organ isimleri kullanılarak yapılan hareketlerden, yeni kavramları anlatmak için deyimler yapılır; yeni anlamlar kazanarak atasözlerinde, deyimlerde ve genel dilde kullanılırlar. Organ adlarının çok anlamlı duruma gelmesi, başta organ adlarıyla vücut bölümlerinin, doğadaki nesnelere, doğadaki nesnelere de insanlara aktarılmasıyla gerçekleşmektedir.

Deyimler ve atasözleri içerisinde çoğunlukla bedenin dışında olan *göz, el, baş/kafa, ayak, burun, kulak, ağız, diş, dil* vb. organ adlarının daha çok geçtiği görülmektedir. Buna karşılık bedenin iç organları (beyin, kalp, mide, ciğer gibi) ise atasözleri ve deyimlerde daha az yer almaktadır.

İnsan bedeninin bu organlarının atasözleri ve deyimlerde kullanılması beraberinde çok anlamlılığı da getirmektedir. Aksan bu konuda “*Burun, göz, el, ayak ... gibi organ adlarının ve vücutla ilgili öteki adların özellikle biçim benzerliği dolayısıyla doğadaki varlıkları anlatmak üzere kullanılması, bu adlarla çok anlamlılığa yol açar.*” (Aksan 1987: 79) demektedir.

Beden kelimelerinden, bedenin dışında olanlarını gösterenlerin atasözü ve deyimlerde çokça kullanılmasının sebebi de dilin somutlaştırma eğiliminin bir sonucu olarak, öncelikle insan bedeninin daha çok görülen, bilinen organlarının kullanılmasıdır. Bu da, insanın dili kullanırken ve dille bir şeyleri anlatırken anlattığı şeyin zihinlerde kolay canlandırılmasını sağlamak ve daha anlaşılır olmak esnasından hareket etmesinden kaynaklanmaktadır.

İnsan bedeninin dışıyla ilgili isimlerden en çok kullanılanlarından bazı örnekler: “Göze bat-, kafala-, baş çek-, kafayı çek-, kulağına küpe olmak, elden düş-, ayaklarının bağı çözül-, diş gıcırdat-, elden düşme-, burnu havada ol-, ağzı kulaklarına var-, el çek-, el ver-, göz gezdir-, kulak kabart-, burun kıvrır-; baş sağlığı dünya varlığı, yaş kesen baş keser, bir el bir eli yıkar iki el de yüzü yıkar, bir elin nesi var iki elin sesi var, akılsız başın derdini sefil ayaklar (taban) çeker, besle kargayı oysun gözünü, kaş ile göz gerisi (artanı) söz, kesilen baş yerine konmaz, kes parmağını çık pazara em (ilaç) buyuran çok olur, başa gelen çekilir, baş dille tartılır, baş sağlığı dünya varlığı, baş ol da eşek (soğan) başı ol, baş sallamakla kavuk eskimez, baş yarılır börtük içinde kalır kol kırılır yen içinde kalır, dilin kemiği yok, büyük başın derdi büyük olur, ayağını yorganına göre uzat, ayağı yürüten baştır, ayağa değmedik taş olmaz başa gelmedik iş olmaz, açık ağız aç kalmaz, ağaran baş ağlayan göz gizlenmez, ağız yer yüz utanır, başını acemi berbere teslim eden cebinden pamuğunu eksik etmez (etmesin), baş nereye giderse ayak oraya gider, ... vb. gibi

Bedenin iç organları (beyin, boğaz, ciğer, damar, kalp, mide) ise atasözü ve deyimlerde daha az yer almaktadır. Beyni bulan-, beynine gir-, beyni sulan-, beyninden vurulmuşa dön-, kursağından geçme-, boğazından geçme-, boğazında kal-, boğazı tıkan-, ciğerini yak-, ciğeri sızla-, ciğerini sök-, ciğerini del-, ciğerini yak-, ciğerine işle-, ciğeri dağlan-, ciğeri kebab ol-, yüreği sızla-, damarına bas-, damarına gir-, damarı tut-, damarlarına işle-, kalbine doğ-, kalbini kır-, kalbini aç-, kalbi olma-, midesine otur-, midesi bulan-, midesi kaldırma-; kulak burundan yakın, karın kardeşten yakın; bo-

ğaz dokuz (kırk) boğumdur; erkeğin kalbine giden yol midesinden geçer .... vb.leri

Ö. Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*'nde, deyimler ve atasözlerinin ilk kelimelerinde yer alan beden kelimelerine bakıldığında da beden dışında yer alan kavramların atasözleri ve deyimlerde daha çok kullanıldığı görülmektedir. Atasözlerinde beden ile ilgili kelimeler, deyimlere oranla daha az kullanılmıştır. Ancak burada da beden dışında olan kavramların beden içinde olan organlara göre daha çok kullanıldığı görülmektedir.

Beden kelimelerinin atasözlerinin ilk kelimesi olarak kullanımına göre sayıları şöyledir: "Ağız 1, ayak 5, baş 18, boğaz 2, dil 8, el 12, gönül 11, göz 9, kalp 9, kol 1, kulak 1, yüz 4" (Aksoy 1991). Toplam 81 kelimenin yaklaşık %75'i beden dışı, %25'i beden içiyle ilgilidir.

Eserde, deyim ilk kelimesi olarak geçen beden kelimelerinin sayısı da şöyledir: "Ağız 112, avuç 5, ayak 71, bacak 2, bağır 4, baş 135, bel 10, boyun 9, burun 24, ciğer 13, damar 4, dil 55, dirsek 3, diş 12, diz 11, dudak 7, el 167, göbek 9, göğüs 5, göt 11, göz 163, kafa 31, kalp 5, kıkır 9, kol 10, kulak 31, kursak 1, mide 6, omuz 4, öd 1, parmak 16, yürek 29, yüz 71 (Aksoy 1991). Toplam 1046". Bu deyimlerden % 94'ünü oluşturan 987 tanesinde beden dışıyla ilgili kelimeler olmasına karşılık, %6'sını oluşturan 59 tanesi de iç organlarla ilgili kelimelerden kurulmuştur.

A. Turan Sinan da, deyimlerle ilgili çalışmasında deyimlerin ilk kelimesini esas alarak yaptığı sayım sonucunda, beden kelimelerinin kullanımını: "Ağız 298, avuç 16, ayak 187, bacak 8, baş 386, burun 68, dil 155, dirsek 4, diş 31, diz 36, el 349, göbek 12, göğüs 16, göt 39, göz 344, kafa 105, kıkır 23, kol 44, kulak 71, kursak 7, omuz 19, parmak 35. Toplam 2173" (Sinan 2001 :260-261) şeklinde göstermiştir.

Yukarıdaki sayımlamanın verildiği bölümde gösterilmeyen ancak dizin bölümünden çıkardığımız diğer beden bölümleri ya da organların sayısı da şöyledir: Mide 15, boyun 37, böğür 1, ciğer 34, damar 15, dudak 16, kalp 26, öd 2, yürek 103, yüz 122. Toplam 282. Çalışmadaki deyimlerin ilk kelimelerine göre, beden içi ve dışıyla ilgili kullanılan kelimelerin toplamı 2455'dir. Bunların %8'ini oluşturan 203 tanesi beden içinde yer alan organlarla ilgili olmasına karşılık, %92'sini oluşturan 2252'si beden dışında yer alan vücudun bölümleri veya organlarla ilgilidir.

Beden kelimelerinin cümle içerisindeki kullanımları açısından Ö. Asım Aksoy'un eserine bakıldığında, yine bedenün dış unsurlarının / organlarının daha çok, iç organlarının daha az kullanıldığı görülecektir. Bazı örnekler:

“Acıklı başta akıl olmaz, açık ağız aç kalmaz, ağanın gözü öküzü semiz eder, ağlamayan çocuğa meme vermezler, âşkın gözü kördür, ateş demekle ağız yanmaz, bakan göze bağ (yasak) olmaz; balık baştan kokar; bal tutan parmağını yalar; bekâr gözü, kör gözü; bir başa bir göz yeter; borçlunun dili kısa gerek; can boğazdan gelir; dertsiz baş mezara taş; dostun attığı taş baş yarmaz; elin ağzı torba değil ki büzesin; el (etek) öpmekle ağız (dudak) aşınmaz; faydasız baş mezara yaraşır; gezen ayağa taş değer; gönülsüz yenen aş ya karın ağrıtır ya baş; gülme komşuna gelir başına; ısırmadığın (bükemediğin) eli öp başına koy; isteyen bir yüzü kara vermeyenin iki yüzü; kavgada yumruk sayılmaz; kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözü olur; kesilen baş bir daha yerine konmaz; lodosun gözü yaşlı olur; malın iyisi boğazdan geçer; para dediğin el kiri; veren eli herkes öper; yaş kesen baş keser; yılanın başı küçükken ezilir; zenginün malı züğürdün genesini yorar” (Aksoy 1991) vb. gibi.

Bunu bir genelleme olarak, başka atasözleri ve deyimler kitapları ile Türkçenin başka lehçelerindeki atasözleri ve deyimler için de söylemek mümkündür. Çünkü Aksoy'un eserine aldığı atasözleri ve deyimler Türk milletinin ortak kültürünün ürünleridir ve aşağı yukarı Türkçenin konuşulduğu farklı coğrafyalarda da benzer şekillerde kullanıldığı için benzer sonuçlar da ortaya çıkacaktır.

Atasözleri ve deyimlerde en çok kullanılan beden kelimelerden baş/kafa, göz, burun; kalp/yürek/gönül, ciğer, mide gibi kelimeler temel anlamları dışında, benzetme yoluyla soyut ve somut kavramların anlatımında kullanılırken, pek çok yeni anlamı da beraber kullandığı kelimelerle birlikte yüklenerek kavram alanlarını genişletmişlerdir. Baş kelimesinin deyim ve atasözlerindeki kullanımı ve kavram alanının genişliğini göstermek için bu kelimenin kullanıldığı deyim ve atasözü örneklerinden bir kısmını şöyle sıralayabiliriz: “Başa çık- başa geç-, başa gel-, baş ağrı-, baş alama-, baş aşağı inmek, baş bağla-, başını bağla-, baş çek-, baş et-, baş edeme-, baş eğ-, başgöz et-, başı bağlı ol-, başı boş kal-, başı dara düş-, başı kazan ol-, başı dön-, başı dumanlı, başını ez-, başı kalabalık, başına çal-, başına devlet kuşu kon-, başına toplan-, başına vur-, başında kavak yelleri es-, başından kaynar su dökül-, başını ye-, başı sıkış-, baş köşe, baş koy-, başsağığına git-, baş salla-, baştan çıkar-, baştan kara git-, baştan sav-

ma, baş ver-, baş vur-; başa gelen çekilir, baş ağır gerek kulak sağır, baş dille tartılır, başın başı başın da başı vardır, başın sağlığı dünya varlığı; baş nereye giderse ayak da oraya gider; baş olan boş olmaz; baş sallamakla kavuk eskimez; baş yastığı başın derdini bilmez ... vb.

Organ adlarının deyimlerde kullanımı sırasında adların hem teklik şekilleri hem de çokluk şekilleri görülmektedir. Göze gir-, gözlerini kan bürü; dizini döv-, dizlerinin bağı çözül-; kulağına küpe ol-, ağzı kulaklarına var-, kulakları çınla-, damarına gir-, damarı tut-, damarlarına işle-, ... vb. gibi.

Çokluk şekiller daha çok heyecan, korku gibi durumlarda anlatımı daha etkili kılmak gayesiyle kullanılmaktadır. Yukarıdaki örneklerden gözlerini kan bürü- (aşırı derecede sinirli olma durumunu), dizlerinin bağı çözül- (aşırı korkuyu), ağzı kulaklarına var (bir şeye çok sevinmeyi), ayakları geri geri git- (aşırı isteksizliği), ayaklarına kapan- (aşırı derecede yalvarmayı, pişmanlığı), elleri nasır bağla- (çok çalışmayı), gözleri fal taşı gibi açıl-, gözleri fırla- (aşırı heyecan veya inanamamayı), gözleri kan dol-, gözleri kan çanağına dön- (çok ağlamayı) anlatırken kullanılan organ adlarının çokluk şekillerinin yer aldığı deyimlerdir.

768

Atasözlerinde genel yargılar anlatıldığı için kavram adları genellikle tekil olarak kullanılmıştır. Ancak tekil kavramlar kullanılmakla birlikte yargı genel olduğu için zaman zaman kavramın anlamı da çoğuldur. Örneğin “Ayağını yorganına göre uzat” atasözünde genel bir yargı vardır. Kişinin sahip olduğu şartlara göre davranması gerektiğini anlatır. Ancak burada beden organı ayak tekil olarak kullanılmasına karşılık, sözden yalın anlamıyla kastedilen ayaklardır, anlam çoğuldur. “Ayağı yürüten baştır”; “El eli yıkar, iki el de yüzü yıkar”; “Göz görür, gönül ister”... vb.” gibi insanda çift bulunan organlar tekil olarak söylenmesine karşılık, organların her ikisi de kastedilmektedir.

Atasözlerinde kavramların tekil olarak kullanılmasının bir diğer nedeni de, atasözleri genellikle iki cümleden kurulan yargı bildiren söz birlikleri olmasındandır. Atasözünün iki tarafı şekil-biçim açısından paralellik gösterir. Atasözünün bir tarafında yer alan kavram tekilse, atasözünün diğer tarafındaki beden kelimesi de birden fazla olmasına rağmen paralellliği - ahengi sağlamak için tekil olarak kullanılmaktadır. “Akılsız başın cezasını sefil taban çeker”, “Ayağını sıcak tut başını serin, gönlünü ferah tut, düşünme derin”; “Göz görmeyince gönül katlanır”; “Kulaktan burun yakın, kardeşten karın yakın”.

Sonuç

Ortak millî kültürümüzün yüzyıllar boyu süren tecrübelerine dayalı olarak ortaya koyduğu ve kalıplaşmış söz öbekleri şeklinde kullanılan atasözleri ve deyimlerde beden kelimelerinin anlam aktarımı ve somutlaştırma gibi nedenlere bağlı olarak çokça kullanıldığı görülmektedir.

Dilin temel kelimelerinden olan organ adlarının kavram alanlarının anlam aktarımlarıyla genişlediğini, yüzyıllar öncesinden kazandıkları yan anlamlarıyla deyimler ve atasözlerinde yaşadıklarını görmekteyiz.

Atasözleri ve deyimler Türk milletinin ortak kültürünün, ortak duyusunun, ortak millî kimliğinin ürünleri olduğu için geniş Türk coğrafyasında, bir kısım fonetik farklılıklar ve kelime değişimleri olsa da benzer şekilleriyle yaşamaktadırlar.

Kaynaklar

- Aksan, Doğan, *Anlambilim Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin yay., Ankara 1999.
- _____, *Anlambilim ve Türk Anlambilimi*, 3. basım, AÜ DTCF yay., Ankara 1987.
- _____, *Türkçenin Sözcük Varlığı*, Engin yay., Ankara 1996.
- Aksoy, Ömer Asım ve başk., *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*, TDK yay., Ankara 2004.
- _____, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*, genişletilmiş 6. baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1991.
- Atalay, Besim, *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi III*, 4. baskı, TDK yay., Ankara 1999.
- Çakıcıoğlu, Erdal, *Türk Atasözleri Sözlüğü*, Şimşek yay., İstanbul 2001.
- Çotuksöken, Yusuf, *Atasözlerimiz*, Özgül yay., İstanbul 1992.
- Doğan, Ahmet, *Açıklamaları ve Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*, Akçağ yay., Ankara 1992.
- Gökçeoğlu, Mustafa, *Kıbrıs Türk Ata Sözleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Galeri Kültür yay., 3. baskı, Lefkoşa 1997.
- Hasan, Hamdi, *Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*, TDK yay., Ankara 1997.
- Ortabaeva, K.R.A., ve başk., *Narodov Karaçaevo-Çerkeskii Karaçay-Malkar Sözlüğü*, Çerkesk 1990.
- Par, Arif Hikmet, *Örnekle Açıklamalı Ata Sözleri*, Serhat yay., İstanbul 2004.
- Sinan, Ahmet Turan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, Kubbealtı yay., Malatya 2003.
- Şavk, Ülkü Çelik, *Kırgız Atasözleri*, TDK yay., Ankara 2002.
- Taymas, Abdullah Battal, *Kazan Türkçesinde Ata Sözleri ve Deyimler*, 2. baskı, TDK yay., Ankara 1988.